

ՕՍՄԱՆ ՆՈՒՐԻ

Օսման Նուրին նոր շրջանի թուրք պատմաբաններից է։ Նրա «Արդուլ Համիդ-Լրկրորդը և նրա իշխանության շրջանը» եռա֊ատոր պատմությունը արժեքավոր աշխատություն է, որը ընդդրում է Թուրքիայի պատմության 1876—1909 թթ. ժամանակաշրջանը։

Օսման Նուրիի «Պատմություն և ներածականում» ասված է. «Օսմանյան պետու-
ֆյան 33 տարվա քաղաքական դեպքերի մասին մեզ մոտ ոչ մի պաշտոնական
բուլթ չի հրատարակվել, ամենակարևոր դեպքերը մշտապես գաղտնի են պահվել
օսմանյան ժողովրդից, Ոչ ձեկին չեն ներկայացվել պատերազմի նման օրինական
միջոցառումների մոթ ծալքերը, պատերազմներ, որոնց մի քանի անգամ ստիպ-
ված է ևղել դիմելու մեր պետությունը։ Բռնապետության ամենամեծ հնարանը,
դործունեության ամենազորեղ միջոցը եղել է տգիտությունը։ Մտքերի լուսավո-
րումը, Լրկրի անցյալը ուսումնասիրող և նրա ապագան զուշակելու համար ուղե-
ցույց հանդիսացող երկերի ոչ թե հրատարակումը, այլ անգամ ընթերցումը հա-
սարվում էր ոճիր»։

Գրքի վերջում հրատարակության կողմից տրված կենսագրական նյութերիս
պարզվում է, որ Օսման Նուրին ստացել է ղեկավարական կրթություն, եղել է դա-
սախոս, լրագրող և թարգմանիչ։ Ստամբուլի ղեկավարական դպրոցում եղել է գեր-
մաներենի դասախոս, աշխատակցել է «Թեղլումանը հաքիրաթ», «Սաբահ» և
«Սերվեթ-ի Ֆյունուն»¹ թերթերին։ Գրքի ներածականում հեղինակը ասում է, որ
գիրքը գրել է, «գտվելով գլխավորապես եվրոպական բաղմամբիվ աղբյուրներից,
քանի որ թուրքական աղբյուրները առհասարակ եղել են «անմատչելի»։

Օսման Նուրիի գիրքը բաղկացած է երեք հատորից։ «Պատմության» եռահո-
տոր այս գրքի առաջին և երկրորդ հատորները գրվել են անմամբ Օսման Նուրիի
կողմից, որը, ինչպես երևում է կենսագրական նյութերից, երրորդ հատորի լույս
ընծայման ժամանակ արդեն վախճանված է ևղել։ Երրորդ հատորի անվանաթեր-
թում նշված է՝ «Հեղինակ՝ Ա. Ռ.», իսկ վերջաբանում ասված է, որ «մեզ հաջողվեց
ամբողջացնել» աշխատությունը։ Հետևաբար, կարելի է ենթադրել, որ երրորդ հա-
տորը Օսման Նուրիի թողած նյութերի հիման վրա շարագրել է այն շրջանում
հայտնի պատմաբան Ահմեդ Ունթիկը, որը սովորություն ուներ «գտագործել իր
անվան սկզբնատուերը»։

Գրքում բերված են բազմաթիվ բաղաբական, ռազմական և դիվանագիտական
փաստաթղթեր, հուշագրեր, արձանագրություններ, պայմանագրեր և այլն։ Գիրքը
ուպագրվել է Ստամբուլում 1327 (1909) թվականին։ Այնտեղ համառոտակի տըր-
ված են սուլթան Արդուլ Համիդի զաՊակալությանը նախորդած ժամանակաշրջանի
վերաբերյալ տեղեկություններ ու նյութեր, սուլթան Սքոուլ Ազիզի զահնկեցու-
թյունը, սուլթան Մուրադ V-ի կարճատև իշխանությունը, բուլղարական հեղափոխու-
թյունը, Սերրիայի և Չնոնդորիայի դեպքերը, ի վերջո Արդուլ Համիդ II-ի զահա-
կալությունը (1876 թվականի «գոստոսի 31»)։

Ի տարբերութիւն ի XVIII—XVIII դարերի թուրք պատմագիրների, որոնք իրենք «թարխան»-ները մեծ մասամբ գրել են տարեգրութիւն ձևով, հաճախ կանգ առնելով արքունիքի, սուլթանների, վեզիր ազամների գործերի, պատերազմական գործողութիւնների հետ կապված զեպքերի վրա, պատմաշան Օսման Նուրին մոտ չորս տասնամյակ ընդգրկող իր պատմութիւնը գրել է եվրոպական բուրժուական պատմաբանների օրինակով, քաղաքական կարևոր զեպքերի ու շարժումների տեսութիւնով և վերլուծումներով։ Գրքի երկրորդ հատորում առանձին գլուխ է հատկացված Արդուլ Համիդի անձնական կյանքին, նրա արքունիքին, հարեմին, իսկ երրորդ հատորը պարունակում է Կրետեի հարցը, օսմանյան պետութիւնը և մեծ տերութիւնները, Նոր օսմանները եվրոպայում, Հայկական հարցը գլուխները։ Միշտ չէ, որ հայկական հարցի մասին արտահայտված մտքերն ու դատողութիւնները համապատասխանում են պատմական փաստերին, թեև քանք է թափում քավականաչափ առարկայորեն մոտենալ և ըստ այդմ մեկնաբանել։ Արդուլ Համիդի վարած դաժան քաղաքականութիւնը և մեծ տերութիւնների հետապնդած նվաճողական նպատակները, Նկատի ունենալով թուրք պատմաբանի արտահայտած տեսակետների հետաքրքրութիւնը հայկական հարցի վերաբերյալ, այս գլուխը տալիս ենք ամբողջութեամբ, առանց հապավումների։

«ԱՐԳՈՒՎ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԸ ԵՎ ՆՐԱ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԸ»
ՀԱՏՈՐ ԱՐԱՋԻՆ
ԴԵՊՔԵՐ ԱՆԱՏՈՒԽՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՈՒՄ

255 || Պատերազմի սկզբին Անատոլիայի սահմանում 80000 մարդուց բաղկացած օսմանյան բանակի դիմաց կանգնած էր ռուսական 120 հազարանոց բանակը։ Յարի փոքր եղբայր մեծ դուքս Միխայիլ Նիկոլաևիչը Թիֆլիսի նահանգապետն էր, միաժամանակ նաև զինվորական գործերի ղեկավարը, իսկ ռուսական բանակի հրամանատարութիւնը հանձնրեւած էր նախորդ պատերազմներում մեծ հռչակ վաստակած զինեւրալ Լորիս Մելիքովին։ Անատոլիայի պատերազմական բեմը լինելով լեռնոտ, եղանակն էլ զանազան տեղերում փոփոխական, մեծ դժվարութիւններ էր ստեղծում պատերազմող կողմերի համար։ Դարերից ի վեր թե՛ լեռնային շրջաններում, թե՛ հարթավայրերում ճանապարհներ չեն շինվել, գոյութիւն ունեցածներն էլ սալերի և թնդանոթների համար բոլորովին անհարմար քարավանային հին ճանապարհներ էին։ Պատերազմի հայտարարման օրը՝ 1877 թվականի ապրիլի 24-ին, ռուսական բանակը չորս թեւերով անցավ օսմանյան սահմանը։ Սրանցից Ռիոն կոչվող թեւը Օկլորժիոյի հրամանատարութիւն տակ Սև ծովի եզերքով առաջ շարժվելով զբաղեցնում էր Բաթումում գտնվող Հասան փաշայի հրամանատարութիւնը եւ-